КОРОЛЬ КАРЛ

Перед вами розповідь про дитинство людини, яка змінила уявлення про світ живої природи. Цей шведський вчений не просто описав для науки півтори тисячі видів рослин і тварин й не лише дав їм назви латинською мовою, які й досі застосовуються у вченому світі — він описав справжню, наукову систему живої природи, де кожна істота зайняла своє визначене місце. Всі тварини і рослини він розташував у природному порядку. В "мішанині" всього живого він зумів розпізнати стрункy організацію життя, де окремі, але подібні істоти об'єднуються у види, родини, ряди, класи, типи, царства живої природи — навіть людину він поставив серед інших тварин, хоча й не на рівні із ними. Він любив лад у всьому. Звали його Карл Лінней. У Києві вже багато років існує Товариство шанувальників Карла Ліннея. Як його голова, я не міг не написати про цю геніальну людину.

Лютеранський пастор Нільс Лінней поливав рослини в своєму квітнику. Незаможний сільський священик пишався тими дивоцвітами, які викохав на невеликому клаптику північної землі. Сусіди шанували його, дивувалися його наполегливості й стараності, а заодно позичали в Нільса насіння, саджанці, запитували про те, як вирощувати й доглядати різні рослини. Радилися із пастором усі, хто хотів прикрасити живими квітами ділянку біля власного дому. Нільс охоче розкривав секрети квітникарства і садівництва: ділитися усім, що маєш, із ближніми своїми — то заповідь Божа... А добрим словом — і поготів. Уся земля, на думку Нільса, мусить бути садом Божим. І кожній людині слід опікуватися своєю ділянкою землі, творити на ній таку собі подобу маленького райського саду. Як стало б гарно довкола, якби кожен плекав свій сад! Так думав-мріяв пастор, коли до нього підійшла його дружина, Христина Бродерсонія.

— Що тобі, душе моя? — усміхнувся Нільс, ставлячи лійку на землю й ніжно обіймаючи жінку.

— Нільсе, ти знаєш... Ох, чи варто говорити про це зараз? — вагалася Христина.

— Якщо вже почала, говори, — усміхнувся пастор.

— У нас буде дитина! — швидко промовила жінка, й додала: — Я мрію, щоб це був хлопчик!

— Бог почув наші молитви, — захвилювався Нільс. —

Уявляю, який він виросте розумний! —1 гарний! — замріялася Христина.

* * *

Отактриста років назад, наприкінці травня 1707 року, в селищі, власне, у селі Рьосхульт, у Швеції, наро-дився хлопчик Карл. Йому судилося стати одним з найвизначніших природознавців усіх часів і народів. Чому? Та бодай тому, що він побачив закономірність у тому безладі, яким світ живих істот видавався більшості людей того часу. Він "розклав по поличках" усі відомі живі організми. Він довів, що в природі є своя злагодженість, гармонія, а не просто незліченна кількість істот, які бігають, плавають, літають або ростуть собі на одному місці.

* * *

Від початку свого життя Карл був близький до природи. І не тільки тому, що всі його предки були селянами, а дитинство його минало на лоні природи. У вісімнадцятому столітті людина ще не настільки віддалилася від зелених лук, гаїв, срібних озер, примхливих річок, щоб пізнати такі слова, як "забруднення довкілля", "алергія", "парниковий ефект" тощо. Світ був цілісний, розумно влаштований, гарний... І таємничий. Адже нові землі, нові рослини і тварини тільки-но відкривалися допитливими мандрівниками і вченими Європи.

Перше, що запам'яталося маленькому Карлові — то усмішка тата, люблячі очі мами і квіти, багато квітів у їхньому ошатному будинку в Стенброгульті, містечку, куди через рік після народження Карла переїхала сім'я Ліннеїв. Пастор Нільс почав правити службу в тамтешньому храмі. А сад, новий сад пастора, уславився на всю округу.

Перші мандрівки Карла Нільссона, як за сканди-навською традицією звали маленького Карла, були не такими вже й далекими — він гуляв батьківським садом. За недовге північне літо трав'янисті рослини в садку встигали стати справжніми велетнями, принаймні такими їх бачив Карл. А луги й переліски, де часом гуляла вся родина, були, як на хлопчика, дрімучими джунглями. Про ті непролазні хащі, про дивовижні нові землі й далекі теплі країни часом розповідали гості родини Ліннеїв — вправні шведські моряки. Розповіді цих засмаглих нащадків відважних вікінгів Карл слухав, як казки, як неймовірні, неправдоподібні історії, в які все ж таки хотілося вірити. Один з цих моряків якось привіз і подарував Христині чудову засушену квітку — навіть у такому вигляді вона була неймовірно гарна. Раптом Карл уявив, якою ж чарівною була та квітка у себе вдома, коли росла десь на далеких тропічних островах...

* * *

Якось Христина побачила, що Карл старанно копирсається паличкою в землі. Поблизу батьківських грядок він намагався створити свій маленький горідчик. Карл акуратно "садив" у землю зілля, галузки і квіти, що вже пообсипалися зі своїх пишних суцвіть.

— Карле, що це ти робиш? — здивувалася мати.

— Хочу робити квіти, як тато!

Вона засміялася, почувши оте "робити квіти". І погукала Нільса.

— Тату! Подивися! У мене теж росте садок! — пишався своєю роботою Карл.

— Бачу, бачу! – серйозно мовив Нільс. – Але тобі бракує доброго реманенту. Паличкою багато не скопаєш!

Нільс зробив синові маленького заступа, граблі, розповів, коли поливати різні рослини, коли слід сіяти насіння, як готувати ґрунт і квіти до зими. Відтепер більшу частину вільного часу малюк займався "Карловим садком", як назвали цей клаптик землі Христина і Нільс.

— Дивний наш син, — зітхала мати. — Чи не краще було б йому гасати із хлопчаками, бути таким, як усі?

— Бути таким, як усі — просто. А нехай-но спробує бути інакшим, — замислено відповів Нільс. — Стати звичайним він ще встигне. А от чи вистачить йому снаги знайти свій шлях?

— Ти гадаєш? — з надією в голосі запитала Христина. Вона глибоко в душі хотіла, щоб Карл був кращим, не таким, як звичайні бешкетники-хлопчаки. І водночас чомусь боялася цього.

Минав час. Карл із задоволенням читав Святе Письмо, усі книжки, які міг знайти вдома чи випросити в сусідів... І не покидав свій садок. Спостереження за квітами й за природою стали для нього справжньою пристрастю. Іноді Карлові здавалося, що він починає вловлювати якісь закономірності в навколишньому світі, світі живих істот. Він з подивом помітив, що квітки яблуні, вишні, сливи і дикої шипшини завжди мають по п'ять пелюсток. Що воно означає? Чому в жита і клена квітки такі дрібні, майже непомітні, а троянди своїми незрівнянними квітами так тішать око? В чому полягає Божественний План природи і світу? Карл твердо вірив, що існує якийсь єдиний задум, за яким і були створені всі живі істоти...

Настав день, коли батько сповістив Карла, що час іти до школи, — адже майбутньому природознавцеві було вже десять років.

Карл чекав цього дня і трохи боявся його. Яким буде вчитель? Про що говорити із хлопчаками у школі?

Про свій садок і квіти? Чи не насміхатимуться з нього школярі? Але навчання оминути було неможливо. І Карл вступив до так званої нижчої граматичної школи в містечку Векcьйо. Він провчився в ній з 1716 до 1724 року. Дні в школі минали одноманітно. Карл уже добре писав і рахував, хоча й не був найкращим учнем. Узимку навчання йшло якось само собою. Карл уважно слухав вчителя і легко засвоював уроки, та як закінчувалася довга і похмура північна зима і, мальовничі пагорби вкривала зелень, висидіти на уроках було дуже важко. Хлопець постійно думав про свій садок, про нові рослини, які він посадить цієї весни... Карл згадував птахів, які поверталися до Швеції із вирію. Раптом він усвідомив, як подібні між собою різні синиці їхнього краю: велика й мала, лазурова й ремез. Мабуть, вони близькі родичі і становлять якусь родину. Так само подібні між собою гайворон, крук, сорока, сойка, ґава... Його думки обірвав голос учителя.

— Карле! Ти що, лічиш ґав? Чому ти мене не слухаєш?

— Я слухаю... — зашарівся хлопчик, а сам подумав: невже він уголос сказав слово "ґава"?!

Одноманітне шкільне життя змінилося, коли батьки вирішили зробити наступний крок у навчанні сина і перевести його до гімназії. Кількість вчителів зросла, уроків побільшало. Та й запам'ятовувати необхідно було силу-силенну всякої всячини, часто й геть нецікавої... Карл нудився над приготуванням шкільних завдань на наступний день. Хоч би швидше закінчити цю гімназію!

Проте батьки мріяли, що Карл стане богословом, священиком і часом навіть давали йому прочухана, коли хлопець поринав у якісь думки та візи.

Отож Карл потроху вчився, за переказами — без особливих успіхів і досягнень. Нільс Лінней почав уже було думати, щоб забрати сина з гімназії... Але директор цього навчального закладу бачив у Карлі видатне обдарування, непересічні здібності до "натуральної історії", тобто до природничих, біологічних наук. Так само, як і добрий друг батьків Карла Ліннея, природознавець Йохан Ротман. Можливо, саме цій людині ми завдячуємо тим, що Карл Лінней твердо ступив на свій шлях, який вивів його до висот науки, слави і безсмертя в людській пам'яті.

Йохан Ротман зумів переконати Нільса Ліннея, щоб той дозволив Карлу вивчати з ним, лікарем і фізиком, медицину. Адже цей фах був близький до Карлових уподобань — науку про рослини, ботаніку, тоді вважали невід'ємним складником медицини.

Батько, трохи вагаючись, дав згоду на такі "додаткові заняття". Все ж таки він вважав, що теологія, богослів'я — то вершина всіх наук і людських знань. Втім, лікувати людей, бути шанованим медиком — теж непогано...

Не забуваймо, що за тої пори почався бурхливий розвиток природничих наук, які немовби почали заперечувати богослів'я, конкурувати із ним. Це уявне протистояння бентежило Нільса Ліннея так само, як і багатьох інших людей. Але слід віддати належне пасторові — той не перешкоджав розвиткові Карла. Ба більше: коли Нільс побачив, що заняття з медицини не тільки не заважають навчанню в гімназії, а навіть поліпшують його, батько повністю підтримав наполегливого хлопця.

Ротман прищепив Карлові й любов до латинської мови — мови біології, медицини, загалом усієї тогочасної науки. То був чудовий,

дзвінкий і шляхетний засіб спілкування між усіма вченими Європи. Карл швидко відчув смак мови Давнього Риму й залюбки читав Вергілія та інших античних авторів.

Йохан Ротман був задоволений Карлом Ліннеєм. Вчитель вже бачив у хлопцеві великого вченого. І він не помилявся. Багаті знання, наполегливість, начитаність і вміння мислити відкривали перед Карлом браму до великої науки, до всесвітнього визнання, до слави.

...Після гімназії будуть університети в шведських містах Лунді й Упсалі, навчатиметься Карл і в Голландії. Він отримає ступінь доктора медицини, здійснить знамениту мандрівку Лапландією, стане одним із засновників і першим президентом Шведської академії наук. Його праці з ботаніки вивчатимуть багато поколінь науковців. Йому дадуть шляхетну приставку "фон" до прізвища, його називатимуть "королем ботаніків", "північним Плінієм" — на честь видатного античного природознавця. Його величатимуть "другим Адамом". Адже Карл Лінней услід за першою людиною, яка дала найменння рослинам і тваринам у райському саду, також дав прості й зрозумілі латинські назви живим істотам.

А поки що після уроків Карл знову йде до свого саду, до своїх рослин і квітів. Він уже розгадав деякі їхні таємниці. Але скільки ще потрібно дізнатися! Залишимо його тут. Не заважатимемо. Роботи у вченого дуже багато!

Історія людини в історії людства

Карл Лінней народився 10 січня 1707року в Швеції. Його батько був сільським пастором і хотів, щоб син унаслідував його паству. Але Карл обрав собі інший шлях. Він заснував сучасну біологічну систематику, увів бінарну систему номенклатури (зрозуміліше: при визначенні виду присвоюється його латинська родова і видова назва, наприклад, Homo sapiens). Також вчений описав 1500 видів рослин і тварин. Він вважав, що родини живих організмів були створені Творцем одночасно, а види є

варіантами родин — вони незмінні з моменту творіння. За своє життя Карл Лінней був першим президентом Шведської Академії наук, почесним закордонним членом Петербурзької Академії наук. У 1735 році переїхав у м. Хартекамп (Голландія), де завідував ботанічним садом. Його відданість науці була цілковитою. Завдяки працям цієї людини ми дізнались багато цікавого і корисного про себе і про навколишній світ.